LEVESTANDARD OG VÆKST I LIBERIA[1])

POUL BUCH HANSEN

I. INDLEDNING

Et lands eller et områdes levestandard måles ofte ved nationalindkomsten pr. indbygger. At sådanne opgørelser er behæftet med en betydelig statistisk usikkerhed er velkendt. Det er lige så velkendt, at sammenligninger fra land til land byder på store vanskeligheder også af mere teoretisk karakter. Da det er vanskeligt at vurdere et tal, der opgiver nationalindkomsten pr. indbygger til så og så mange $ uden at sammenligne det med tilsvarende tal for andre områder, giver et sådant mål ikke megen fornemmelse af levestandarden. Dertil kommer så, at det er et gennemsnitstal, som ofte dækker over betydelige forskelle mellem forskellige befolkningsgrupper. I det følgende skal det derfor søges belyst mere detaljeret, hvad der ligger bag sådanne opgørelser.

Den vestafrikanske stat Liberia hører med sine godt 1 million indbyggere og et areal omtrent dobbelt så stort som Danmark til gruppen af små udviklingslande. Landet ligger tæt ved ækvator og i sin helhed i det tropiske bælte. Den naturlige vegetation er tropisk regnskov, og store dele af landet er stadig dækket heraf.

Liberia har siden statens oprettelse i 1847 været selvstændig, og området har i modsætning til de fleste andre områder på kontinentet således aldrig været underlagt kolonistyre. Staten blev grundlagt af frigivne slaver fra USA, et forhold, der endnu i dag sætter sit præg på den sociale og politiske struktur. Der har et langt stykke op igennem historien været et skarpt skel imellem indvandrerne og disses efterkommere på den ene side og den oprindelige befolkning i området på den anden. De senere års økonomiske og politiske udvikling har imidlertid sat skub i en integration af de to befolkningsgrupper, og officielt eksisterer sondringen ikke i dag. På denne historiske baggrund er det korrekt at sige, at de to befolkningsgrupper ikke har noget fælles udgangspunkt for det kulturelle og sociale livsmønster, et forhold, som især den nuværende præsident Tubman, har set som en fare for

[1]) Artiklen er baseret dels på forfatterens egne observationer over et 2-årigt ophold i Liberia, dels på offentligt tilgængeligt materiale. Forf. har haft lejlighed til at diskutere et første udkast til de væsentligste dele af nærværende artikkel på et medarbejdermøde ved Økonomisk Institut og er tak skyldig for de forbedringer, diskussionen medførte.

nationens enhed. Lige siden han overtog præsidentposten i 1944, har »unification« været et af de væsentligste elementer i hans indenrigspolitik.

Ud over disse to afrikanske befolkningsgrupper findes der i dag i Liberia to udenlandske befolkningsgrupper, som spiller en væsentlig rolle i økonomisk henseende. Den ene er den gruppe af europæere og amerikanere, der som tekniske og administrative funktionærer arbejder i udenlandsk ejede virksomheder; en gruppe, der er vokset ganske betydeligt i det sidste tiår. Den anden gruppe af udlændinge er libaneserne, der dominerer store dele af handelen. Fra et økonomisk og socialt synspunkt spiller denne gruppe omtrent samme rolle i Liberia som indere og pakistanere i Østafrika og kinesere i Sydøstasien.

I det følgende er det især de afrikanske befolkningsgruppers levestandard, der skal belyses. For at få indkomstfordelingsaspektet med er det imidlertid nødvendigt at forsøge at opdele det afrikanske befolkningselement yderligere i grupper, inden for hvilke levestandarden er nogenlunde ens, og mellem hvilke der er betydelige forskelle. Som udgangspunkt herfor skal produktionsstrukturen og den heraf følgende befolkningsgruppering og indkomstfordeling først nærmere beskrives.

II. PRODUKTION OG INDKOMST

Subsistenssektoren omfatter ca. 2/3 af befolkningen. Det er dog ikke en ren subsistensøkonomi, idet der foregår visse pengetransaktioner mellem denne sektor og de øvrige sektorer. Subsistenssektoren er her defineret som den del af befolkningen, der får sit elementære fødevare- og boligbehov dækket ved direkte produktion, der ikke omsættes på noget marked. Pengeindkomst i denne sektor hidrører dels fra lejlighedsvis beskæftigelse i de øvrige sektorer, dels fra salg af »cash crops« såsom kaffe, kakao og palmekerner. Produktion af disse afgrøder i subsistensøkonomien består væsentligst i plukning fra vildtvoksende træer og tørring i solen. Produkterne transporteres fra landsbyerne – på hovedet, ofte lange strækninger – til lidt større byer, hvor libanesiske købmænd som mellemhandlere mellem farmerne og den udenlandske koncern, der varetager eksporten, aftager dem. Produktionens størrelse er dels bestemt af klimatiske forhold, der er afgørende for, hvor meget de eksisterende træer bærer, dels formentlig af prisens højde; jo højere prisen er, jo længere væk fra landsbyen kan det betale sig at gå efter produkterne. Prisen mellem eksportvirksomheden og mellemhandlerne fastsættes efter verdensmarkedsprisen. Hvilken pris farmerne rent faktisk får vides ikke, men det bør måske fremhæves, at produkterne ofte afhændes som afdrag på og forrentning af gæld tidligere stiftet ved køb af forbrugsvarer.

Den væsentligste del af produktionen i subsistenssektoren er imidlertid

med direkte forbrug for øje. Hovedprodukterne er ris og cassava[2]). Som »staple food« er de nogenlunde ligestillet i kostsammensætningen. Ris betragtes dog som en uundværlig del af den daglige kost, og der er næppe megen prismæssig substitution mellem de to varer. Også fisk og kødprodukter indgår i produktion og forbrug, men er af væsentlig mindre betydning. Kvæghold vanskeliggøres (i de fleste egne umuliggøres) af klima og udbredte kvægsygdomme. Et ernæringsmæssigt vigtigt bidrag til kosten hidrører fra palmeolien, der udvindes af palmefrugtens »kød«.

Det er selvsagt vanskeligt (for ikke at sige umuligt) at opgøre værdien (og også mængden) af produktionen i subsistenssektoren. Nedenstående tal for året 1964 kan derfor højst give en idé om størrelsesordenen:

TABEL 1

Produktion og forbrug i subsistenssektoren 1964

	(mill. $)[3])
Cassava og cassavaprodukter	10
Ris	7
Fisk og kød	2
Andre fødevarer	2
Frugt m. v.	5
Brændsel	4
Tjenester	1
Ialt	31

Kilde: Richard Barkay, *Domestic and National Product of Liberia, 1964.* Office of National Planning. Monrovia 1966.

Produktionsmetoderne er højst enkle. For en stor del består de blot i indsamling fra vildtvoksende planter og træer. Ris og cassava dyrkes på jord, der først »cleares« ved hjælp af huggerter og derefter afbrændes. Plantningen foregår ved hjælp af hakker. Gødskning og overrisling bruges praktisk taget ikke. Høsten foregår manuelt.

Langt den overvejende del af befolkningen får sit udkomme gennem produktionen i subsistenssektoren. Værdimæssigt set vejer denne produktion imidlertid ikke ret meget i den samlede indkomstopgørelse. Det må imidlertid erindres, at opgørelser af denne art er behæftet med stor usikkerhed. I princippet er opgørelsen i tabel 1 baseret på salgspriser.

Værdimæssigt er *udnyttelse af jernmalmforekomster* den vigtigste produktionsaktivitet. Der er i dag fire udenlandsk finansierede virksomheder,

[2]) Cassava (eller maniok) er en rodknold-plante, der i næringsindhold og anvendelse minder om kartofler.

[3]) Liberia's møntenhed er den amerikanske dollar.

der alle opererer under specifikke koncessionsaftaler med den liberianske regering. Malmen er af høj kvalitet og eksporteres i sin helhed, hovedsagelig til Sverige, Vesttyskland og USA. Afsætning og priser er i stor udstrækning fastlagt i langsigtede aftaler til dels med udenlandske virksomheder, der selv på den ene eller anden måde er involveret i finansieringen af de liberianske virksomheder. Det er således vanskeligt at finde frem til de faktiske eksportpriser, omend et enhedsværdiindeks lader sig beregne på grundlag af eksportstatistikken.

Produktionsteknikken er den nyeste og stærkt kapitalintensiv. Den samlede kapitalinvestering i de fire virksomheder tilsammen er omkring $ 450 mill. Dette beløb omfatter foruden de egentlige mineanlæg veje, jernbaner, havneanlæg og funktionærboliger med dertil hørende skoler, hospitaler m. v. Den samlede arbejdsstyrke er omkring 10.000, hvoraf omkring 500 udlændinge. Langt de fleste administrative og tekniske funktionærer er udlændinge, mens så langt hovedparten af de afrikanske arbejdere er ufaglærte. Virksomhederne er efter koncessionsaftalerne forpligtede til en vis oplæring af afrikanere på en række specifikke poster, men meget tyder på, at dette ideal kun i begrænset omfang realiseres.

Den aktivitet, der langt op i 50'erne var den dominerende, *produktion af naturgummi,* er i dag reduceret til den næstvigtigste. Denne branche domineres endnu af en enkelt udenlandsk ejet virksomhed, men en 5–6 nye udenlandske virksomheder har i de senere år foretaget investeringer i nye plantager og dertil hørende vejanlæg. Da der går en 6–7 år fra plantningen af gummitræer til de kan tappes, er produktionen fra disse plantager endnu nogle år uden betydning for den samlede produktion. Det samlede tilplantede areal tilhørende disse nye plantager er ca. 40 % af det eksisterende areal. Også disse virksomheder opererer under særlige koncessionsaftaler. Ud over disse koncessions-virksomheder eksisterer der omkring et par tusinde små liberiansk ejede plantager. Arealmæssigt er disse ikke uden betydning, men tilsyneladende bliver kun en mindre del af træerne faktisk tappede. Mindre end 10 % af den samlede produktion og eksport hidrører fra disse plantager. De ejes i stor udstrækning af højere embedsmænd, politikere og større forretningsmænd bosiddende i hovedstaden Monrovia.

Mekaniseringsgraden er relativ lav også på de store plantager. Selve tapningen foregår naturligvis manuelt, men også transporten til de forskellige opsamlingssteder er »manuel«; den aftappede flydende gummi bæres over ret lange afstande i spande. Der er praktisk taget ingen yderligere forarbejdning, før det størknede rågummi eksporteres. Den eneste store producerende plantage er placeret ved udmundingen af en flod. Rågummiet transporteres herfra på mindre kystbåde til Monrovia, hvor det indskibes for eksport.

På trods af produktionens arbejdsintensitet og de relativt lave lønomkostninger, har de senere års prisfald på naturgummi skabt vanskeligheder. Årsagen må først og fremmest søges i, at store dele af de eksisterende plantager består af sorter med et relativt lavt udbytte pr. træ. De store producenter af gummi i verden har i stor udstrækning nyplantet arter med større udbytte pr. træ. Uden en sådan nyinvestering kan konkurrenceevnen over for syntetisk gummi næppe holdes i det lange løb. De koncessionerede virksomheder er begyndt i denne retning (det gælder naturligvis særlig de nye virksomheder), men de små plantager har ikke den fornødne kapital. Denne »prisklemme« er formentlig forklaringen på, at en så stor del af de små plantager ikke bliver tappede.

Hele produktionen af jernmalm og rågummi eksporteres. Omvendt udgør disse to varer alene over 90 % af den samlede eksport. Knapt 50 % af de samlede faktorindkomster uden for subsistenssektoren hidrører fra salg af disse eksportprodukter. De resterende godt 50 % hidrører fra produktion for hjemmemarkedet.

Kun en mindre del af disse indkomster kommer fra vareproduktion. Langt det meste kommer fra servicefag (tjenesteydelser), hvoraf handel og transport er de vigtigste. *Handelen* er i meget stor udstrækning handel med im- og eksportvarer. På eksportsiden er ikke medregnet handelsavancer på de to vigtigste eksportprodukter, jernmalm og gummi. De store koncessioner varetager selv eksportvirksomheden. (Dette gælder i nogen udstrækning også importen – i hvert fald af investeringsvarer). Tilbage bliver på eksportsiden kun én virksomhed, der varetager eksporten af »cash crops«. Importvirksomheden varetages af omkring et halvt hundrede virksomheder, hvoraf en halv snes er dominerende. Disse er alle udenlandsk ejede. Imellem importørerne og forbrugerne findes engros-handel, detailhandel og gadehandel (»peddling«). Engros- og detailleddet er også domineret af udenlandsk ejede virksomheder. Kun gadehandelen varetages af afrikanere, og kun gennem disse omsættes lokale produkter af betydning først og fremmest landbrugsprodukter, der købes af den lokale befolkning. Indkomsterne fra gadehandel er godt 15 % af de samlede indkomster i denne sektor.

Handelsleddet er præget af det libanesiske befolkningselement. Detailleddet består således hovedsagelig af enkeltmands- (eller familie-) forretninger med libanesiske indehavere. Også i engrosleddet er der ved siden af de store europæiske og amerikanske virksomheder en del større libanesiske virksomheder. Når bortses fra gadehandelen er afrikanere næsten udelukkende beskæftiget som lagerarbejdere, kontormedhjælpere og butiksmedhjælpere.

For *transportområdet* gælder som for handelsområdet, at de store eksportkoncessioner selv varetager disse funktioner. Hele jernbanetransporten og en del af vejtransporten er således inkluderet i disse virksomheders pro-

duktionsværdi. Søtransport er for praktiske formål begrænset til im- og eksport og foregår udelukkende på udenlandske skibe. Resten af transportområdet, taxaer, busser og lastbiltransport er ved lov forbeholdt liberianske statsborgere. Dette er da også et af de få områder, hvor en egentlig lokal investering finder sted. Der er en del større foretagender med en stor vognpark, men mange taxaer og busser ejes af chaufføren selv. I de tilfælde, hvor hyret arbejdskraft anvendes, er organisationsforholdet oftest, at chaufføren forpligter sig til dagligt at betale en fastsat sum til ejeren. Chaufføren betaler selv benzin (men ikke reparationer m. v.), og overskuddet er hans aflønning. Meget tyder på, at dette er en god forretning for begge parter.

Foruden de to store service-områder er der naturligvis en lang række værdimæssigt mindre betydningsfulde tjenesteydelser, hvis værdi bør medregnes ved en opgørelse af landets samlede produktionsværdi. Kun to af disse skal nærmere omtales her, nemlig offentlige ydelser og *boligydelser.*

Ejendomsret til fast ejendom er ifølge lov forbeholdt liberianske statsborgere, og den samlede boligbestand er således liberiansk ejet. Her er et andet af de få områder, hvor lokal investering finder sted. Ca. halvdelen af den beregnede samlede lejesum er beregnet »egen-leje«, mens den anden halvdel hidrører fra udlejningsejendomme. Huslejer i Monrovia varierer pr. måned fra $ 5–10 for »skure« i Monrovia's slumkvarterer over $ 75–150 for lejligheder i murede huse til 300–350 for »villaer« med toilet og badeværelse.

Ved *offentlige ydelser* forstås værdien af den »produktion«, det offentlige foretager og gratis stiller til befolkningens rådighed (gratis i den forstand, at disse ydelser ikke sælges. Men naturligvis »betaler« befolkningen i form af skatter). Ser man på den indkomst, der skabes, må den, i lighed med tilsvarende betragtninger for den private sektor, tilfalde de faktorer, som medvirker i produktionen, herunder også det offentliges kapitalapparat. I praksis er det imidlertid overordentlig vanskeligt at opgøre værdien af denne produktion og fordele den skabte indkomst mellem løn- og restindkomster (dette gælder også for industrilande). I praksis opgør man derfor oftest værdien af det offentliges produktion som den udbetalte lønsum. Dette gælder også opgørelsen for Liberia, som fremgår af nedenstående tabel 2.

Byggesektoren, der ekskluderer bygge- og anlægsvirksomhed i de store eksportkoncessioner, er den vigtigste vareproduktion for hjemmemarkedet alene. Den domineres af nogle få store, udenlandsk ejede virksomheder, men der findes en lang række små enkeltmandsvirksomheder, der dog også oftest er libanesiske eller europæiske. En del virksomheder i denne branche kommer til Liberia for et bestemt projekt og trækker sig ud igen, når arbejdet er fuldført.

25–50 % af det samlede bygge- og anlægsvolumen er for offentlig regning

i form af veje, broer, skoler etc. Resten fordeler sig nogenlunde ligeligt mellem beboelse og forretnings- og industribyggeri. Arbejdsstyrken er i nogen grad afrikansk »faglært«. Uddannelsen er som hovedregel »learning-by-doing« i de større udenlandske foretagender under opsyn af udenlandske arkitekter og teknikere.

De råmaterialer, der anvendes i bygge- og anlægssektoren, er kun til dels lokalt producerede. Det gælder således skærver til vejbygning, træ, sand og i mindre udstrækning cementblokke og vinduesrammer. Ved større projekter er de tekniske specifikationer imidlertid af en sådan karakter, at lokale materialer ikke kan tilfredsstille kravene, og der benyttes derfor importerede materialer.

Industrien omfatter en lang række produktionsaktiviteter, hvoraf langt de fleste i en dansk produktionsstatistik ville blive kaldt håndværk. Der er kun tale om ganske få virksomheder af egentlig industriel karakter, hvilket her vil sige virksomheder med mere end 25–50 arbejdere, eller som anvender et moderne kapitalapparat. Sektoren er endvidere karakteriseret ved, at praktisk taget hele produktionen afsættes på hjemmemarkedet. Et vist indtryk af disse aktiviteter fås af nedenstående specifikation:

(1) Håndværk og reparation: Bilværksteder, snedkerier m. v.
(2) Byggematerialer: Mursten, cementblokke og -rør m. v.
(3) Fødevarer: Brød, kafferistning, konsumis m. v.
(4) Drikkevarer: Øl, vand og forskellige alkoholiske drikke.
(5) Fodtøj og beklædning: Enkeltmandsskræddervirksomheder, plastic- og gummifodtøj.

Som hovedregel gælder, at de små enkeltmandsvirksomheder (f. eks. skræddere og cementblokfremstilling) er liberianske, men det er ikke sjældent at finde udlændinge også her (libanesere f. eks.). De store er oftest udenlandsk ejede, men der er enkelte liberiansk ejede imellem. I nogle få tilfælde er der tale om »joint ventures« med liberianske forretningsmænd og i et par tilfælde med den liberianske regering.

Den største virksomhed er et bryggeri, der benytter moderne produktionsteknik og anvender importeret råstof. Virksomheden beskæftiger knapt 200 personer, hvoraf ca. 10 % udlændinge. Kapaciteten er på knapt 4 millioner liter om året, men den er kun ca. halvt udnyttet. Prisen på en lokalt produceret flaske øl (normalt indhold) er 25 cent, hvoraf 5 cent er indenlandsk afgift. For importeret øl er prisen 35 cent, hvoraf ca. 20 cent er told. Den næststørste industrielle virksomhed er en fodtøjsvirksomhed også udstyret med moderne kapitalapparat. Den beskæftiger ca. 100 personer og producerer gummifodtøj og plasticsandaler. Der er ca. 50 % told på importerede plasticsandaler (fra Hongkong).

En *sammenfatning* af ovenstående beskrivelse af produktionsstrukturen i Liberia fås af nedenstående tabel 2, der viser bruttofaktorindkomst i pengesektoren samt beskæftigelsen i denne sektor fordelt på erhverv:

TABEL 2

Beskæftigelse og bruttofaktorindkomst fordelt på erhverv 1964

	Beskæftigelse (antal personer)	Bruttofaktorindkomst (mill $)		
		Afrikanere	Udlændinge	Total
Landbrug m. v.	37.000	27,2	15,2	42,4
heraf gummi	(33.000)	(12,0)	(12,6)	(24,6)
Minedrift	10.000	12,9	53,4	66,3
Industri	4.000	7,9	3,4	11,3
Bygge- og anlægsvirksomh.	16.000	5,9	10,5	16,4
Transport		13,0	1,8	14,8
Handel	8.000	9,4	20,1	29,5
Servicefag iøvrigt		17,7	2,1	19,8
heraf boligydelser	–	(13,2)	(–)	(13,2)
Offentlige ydelser	13.000	23,1	6,0	29,1
Ialt	88.000	117,1	112,5	229,6

Kilde: Som tabel 1 og *Annual Report*. Office of National Planning. Monrovia 1965.
Note: Beskæftigelsestallene vedrører i princippet medio 1965. Tallene er skønnede og højst usikre.

III. INDKOMSTFORDELINGEN

Som det fremgår af tabel 2, tilfalder knapt halvdelen af den samlede bruttofaktorindkomst udlændinge. Det skal hertil bemærkes, at en del af disse er udlændinge bosiddende i Liberia og beskæftiget i erhvervslivet. Det libanesiske befolkningselement er i denne sammenhæng henregnet til udlændinge.

Ved opgørelser af et lands indkomster skelner man normalt mellem to begreber bruttonationalprodukt og bruttonationalindkomst. Betragtningen er den, at en del af de samlede indkomster »skabt« inden for et lands grænser tilfalder udlændinge bosiddende i udlandet i form af renter og dividender af udenlandsk kapital. Disse indkomster indgår ikke i det videre økonomiske kredsløb i landet, de transfereres til udlandet. Skal man danne sig et indtryk af den i landet bosiddende befolknings indkomster, må man således anvende bruttonationalindkomstbegrebet. For Liberia's vedkommende er bruttonationalproduktet pr. indbygger ca. $ 255, men bruttonationalindkomsten er kun ca. $ 180. Er man kun interesseret i de afrikanske befolkningsgrupper, bliver tallet $ 135[4]).

[4]) For en opgørelse af nationalproduktet for årene 1960 og 1964 se R. M. Barkay, op. cit. – Ved opgørelsen af per capita indkomsten er regnet med en befolkning på 1,1 million.

Det libanesiske befolkningselement indtager en slags mellemstilling. Medens andre udlændinge typisk opholder sig i landet i 3–4 år, er det tilsvarende åremål for libanesere måske 20 år. Hører de med til områdets befolkning eller ej? Meget få af dem er født i Liberia, og meget få af dem dør der; desuden er liberiansk statsborgerskab begrænset til personer af negroid afstamning. Dette er den væsentligste begrundelse for, at de i tabel 2 er henregnet til udlændinge, men det er naturligvis en arbitrær afgørelse. I det følgende er det de afrikanske befolkningsgruppers indkomster, der skal belyses, og udgangspunktet er således en gennemsnitlig årlig *penge*indkomst på $ 106.

Ovenstående betragtninger antyder, hvor væsentligt det er at specificere nøje, hvilket begreb man opererer med. For Liberia's vedkommende kan gennemsnitsindkomsten således variere fra $ 255 til $ 135, alt efter hvilke befolkningsgrupper man inkluderer. Noget kunne tale for at inkludere Libaneserne, men ikke andre udlændinge. I så fald ville tallet blive $ 150–160.

I det følgende analyseres nærmere pengeindkomstens fordeling mellem afrikanske befolkningsgrupper.

Den *funktionelle fordeling* af indkomsten på lønindkomst og restindkomst (dvs. indkomst tilfaldende alle andre faktorer end arbejdskraft) fremgår af tabel 3.

Godt 2/3 af afrikanernes samlede indkomster er *lønindkomster,* og heraf

TABEL 3

Den funktionelle fordeling af bruttofaktorindkomsten 1964

(millioner dollars)

	Afrikanere			Ialt		
	Løn	Rest	Total	Løn	Rest	Total
Landbrug m. v.	26,6	0,6	27,2	28,8	13,6	42,4
heraf gummi	(11,5)	(0,5)	(12,0)	(13,5)	(11,1)	(24,6)
Minedrift	8,4	4,5	12,9	18,8	47,5	66,3
Industri	6,4	1,5	7,9	7,3	4,0	11,3
Bygge- og anlægsvirks.	5,4	0,5	5,9	9,8	6,6	16,4
Transport	4,4	8,6	13,0	5,9	8,9	14,8
Handel	6,4	3,0	9,4	13,4	16,1	29,5
Servicefag iøvrigt ..	3,7	14,0	17,7	4,8	15,0	19,8
heraf boligydelser	(–)	(13,2)	(13,2)	(–)	(13,2)	(13,2)
Offentlige ydelser ..	20,5	2,6	23,1	26,5	2,6	29,1
Ialt	81,8	35,3	117,1	115,3	114,3	229,6

Kilde: R. M. Barkay op. cit.

udbetales ca. 1/4 over det offentliges budget til offentligt ansatte. Det bemærkes desuden af tabel 3, at der ikke er så stor forskel på lønsummerne i de øvrige erhverv, som man måske skulle have forventet. Minedrift og gummi ligger dog lidt højere end de øvrige private erhverv.

Det er besnærende at sammenholde lønsummerne i tabel 3 med beskæftigelsestallene i tabel 2 for derved at få et indtryk af de gennemsnitlige lønindkomster i de forskellige erhverv. Det skal straks tilføjes, at sådanne beregninger ikke umiddelbart er gyldige, og de giver, som det vil fremgå, højst absurde resultater i enkelte tilfælde. Der er i hvert fald to grunde hertil. For det første er begge talrækker højst usikre, hvortil kommer at beskæftigelsestallene i princippet vedrører medio 1965, mens indkomsttallene er opgjort for kalenderåret 1964. Andre oplysninger tyder på, at aktiviteten (og formentlig dermed beskæftigelsen) var højere i 1965 end i 1964. Dette gælder især for byggeriet. For det andet kan der udmærket være væsentlige indkomstforskelle inden for de enkelte erhverv, således at en gennemsnitsberegning ikke umiddelbart giver noget dækkende udtryk for lønsatserne.

Det er dog muligt at supplere sådanne betragtninger med de spredte oplysninger, der foreligger, om lønsatser i forskellige erhverv og for forskellige grupper af arbejdskraft. Derved kan man få et nogenlunde rigtigt billede af nogle typiske lønindkomster. Ved at sammenholde med tabel 2 og 3 kan man desuden få indtryk af, hvor stor en del af henholdsvis beskæftigelse og indkomstsum disse typiske indkomster dækker.

I gummiplantagedriften får en tapper 8–10 cent i timen på de store plantager. Dertil kommer fri bolig, hospitals- og lægehjælp samt i nogen udstrækning ris. Skønsmæssigt beløber disse indirekte lønomkostninger sig til 2–3 cent i timen. På årsbasis bliver dette til omkring $ 250 i direkte løn og $ 100–150 i indirekte løn. På de mindste plantager er lønnen formentlig noget lavere (hvorfor de også har vanskeligheder med at sikre den fornødne arbejdskraft). Skønsmæssigt er lønnen her opgjort til omkring $ 150 om året, og der er ingen eller kun små indirekte lønomkostninger. De store plantager beskæftiger omkring 25.000 af de 33.000 ansatte i plantagedriften og de små de resterende 8000. Over 90 % af lønsummen er således repræsenteret af den typiske indkomst for en tapper på omkring $ 250 om året.

En ufaglært arbejder i de store jernminer får omkring 15 cent i timen. Også her er der indirekte lønomkostninger, som igen beløber sig til knapt en tredjedel af den direkte løn. På årsbasis får en minearbejder således ca. $ 400 plus $ 100–150. Dette er, som det fremgår af tabel 2 og 3, ikke tilstrækkeligt til at forklare den samlede lønsum. En del af arbejdsstyrken består da også dels af »mellemteknikere«, »formænd« o. lign. med en noget højere løn, dels af kontor- og administrationspersonale i stillinger, der

giver $ 1200–1800 om året. Disse to grupper tilsammen udgør dog formentlig højst et par tusinde.

I bygge- og anlægssektoren findes der, som tidligere omtalt, en del faglærte murere, tømrere, elektrikere, blikkenslagere osv. Lønnen for denne gruppe synes at variere en hel del. Det typiske synes dog at være omkring 30 cent i timen. Antallet er til gengæld næppe mere end nogle få tusinde. Er disse oplysninger korrekte, falder knapt halvdelen af lønsummen på denne gruppe. Af teknisk og administrativt personel er der næppe mere end nogle få hundrede. Resten af lønsummen tilfalder derfor stort set den ufaglærte del af arbejdsstyrken. Disse får omtrent samme løn som den ufaglærte minearbejder. Dette er der imidlertid ikke »plads« til i den opgivne lønsum, hvilket antyder, at beskæftigelsen er skønnet for højt (eller indkomsttallene for lavt). Sættes antallet af ufaglærte til 8000 og faglærte til 3000, går regnestykket nogenlunde op, men den samlede beskæftigelse i byggesektoren bliver herved kun omkring 12.000 mod de 16.000, der er vist i tabel 2.

Går man til den industrielle sektor, bliver det endnu vanskeligere at få blot nogenlunde overensstemmelse mellem beskæftigelsestal og lønsum. Da dette er en lille gruppe, skal en yderligere specifikation ikke forsøges; det skal blot tilføjes, at de spredte oplysninger, man har om lønnen for ufaglært arbejdskraft på de større industrielle virksomheder, tyder på, at niveauet er det samme som for en ufaglært minearbejder.

På transportområdet er den dominerende gruppe chauffører. Det skønnes, at de kan tjene $ 80–100 om måneden, hvilket på årsbasis giver $ 1000–1200. Der skønnes at være godt 3000 beskæftigede, hvilket forklarer den væsentligste del af lønsummen.

I handelssektoren er den store gruppe butiks-, kontor- og lagermedhjælpere. Også her er der så store variationer i lønsatsen, at en gennemsnitsregning næppe har større mening. Det skal understreges, at der væsentligst er tale om medhjælpere, hvorimod egentligt butikspersonale, handelspersonale og bogholderipersonale i meget stor udstrækning er udlændinge. Det gælder naturligvis først og fremmest for de større import- og engrosfirmaer, men også i detailleddet er det egentlige butikspersonale oftest indehaveren selv. Den typiske løn for butiks- og kontormedhjælpere er formentlig $ 40–50 om måneden eller $ 500–600 om året. For kontorpersonale med mere selvstændige arbejdsopgaver ligger lønnen betydeligt højere, $ 100–150 om måneden, men denne gruppe er lille i denne sektor.

En ganske væsentlig del af lønsummen i handelssektoren er nettoavancer af gadehandel, der her er henregnet under løn. Det er skønnet, at der er omkring 2000 personer beskæftiget med en gennemsnitlig årlig indkomst på op mod $ 2000. Dette tal virker umiddelbart overraskende, men det stemmer med flere uafhængige iagttagelser.

I servicefag i øvrigt (bank, forsikring o. lign. samt private skoler og hospitaler) er der bl. a. en lille gruppe kontorpersonale med en månedlig indkomst på formentlig $ 100–200 samt en lidt større gruppe lærere ved de private (missions-) skoler. For denne sidste gruppe er lønnen næppe over $ 100 om måneden.

Den offentlige sektor er som tidligere nævnt den største enkelte lønudbetaler. De offentligt ansatte udgør naturligvis langtfra en homogen gruppe. Godt 1/3 af de ca. 13.000 ansatte er i det store og hele stillet som den ufaglærte arbejder, omend den direkte udbetalte løn er lidt større. Denne gruppe omfatter f. eks. almindeligt kontorpersonale, kontorbude, chauffører og formentlig store dele af politiet og hæren.

Lidt bedre stillet er kontorpersonale med en vis uddannelse på området (maskinskrivning, stenografi). En god kontordame kan formentlig få op til $ 150–200 om måneden. Lærere ved de offentlige skoler er en anden af de talmæssigt mere betydende grupper. Det almindelige indtryk er, at disses løn ligger en del under kontordamers, måske omkring $ 75–150. Til denne gruppe kan også regnes sygeplejersker, jordemødre m. v., der dog ligger i den nederste del af intervallet.

Akademisk uddannet personale (ofte med en B. A. fra amerikanske universiteter) samt administrativt personale i »underordnede« stillinger udgør ligeledes en forholdsvis stor gruppe. Lønnen i denne gruppe er af størrelsesordenen $ 3000–4000 om året. Den sidste og højst lønnede gruppe er »overordnede« embedsmænd, ministre, kongresmedlemmer m. fl.

Restindkomsterne i tabel 3 udgør en mere broget gruppe af indkomster. Generelt gælder, at der er tale om bruttostørrelser, dvs. at de inkluderer beregnede afskrivninger; desuden er de opgjort før skat, således at eventuelle skatter (direkte selskabsskatter f. eks.) skal udredes af de anførte beløb.

Denne gruppe af indkomster er højst fiktiv og udgør kun i ringe omfang *udbetalt* indkomst. I det omfang, der er tale om udbetalt indkomst (som i handel og boligydelser), er det husleje tilfaldende de øverste indkomstintervaller.

Den *personelle indkomstfordeling,* dvs. fordelingen af det samlede antal indkomster efter indkomstens størrelse, foreligger der ingen statistik for. På grundlag af det foregående er det imidlertid muligt at udskille nogle få relativt homogene grupper dækkende det meste af den samlede befolkning og en væsentlig del af den samlede indkomstmasse. Det, der har interesse, er imidlertid ikke så meget de enkelte indkomster, men den samlede indkomst for en husstand inden for de forskellige indkomstgrupper.

Som tidligere anført er den direkte produktion i *subsistenssektoren* opgjort til 31 millioner. Hertil må lægges pengeindkomster på formentlig op mod $ 15 millioner hidrørende dels fra salg af »cash crops« (kaffe og pal-

mekerner til eksport og ris og andre landbrugsprodukter til hjemmemarkedet) dels fra »overførsler« fra pengesektoren (jfr. ovenfor). Den samlede indkomst i subsistenssektoren bliver derfor omkring $ 45–50 millioner om året eller $ 60–70 pr. capita, idet subsistenssektoren omfatter knapt 700.000 personer.

En *plantagearbejders* indkomst blev ovenfor opgjort til ca. $ 400. Heraf er en del beregnet værdi af fri lægehjælp etc. I kontant løn plus ris er beløbet måske $ 300–350 om året. Består en husstand af 6 personer, bliver pr. capita-indkomsten således omtrent den samme som i subsistenssektoren. Når bortses fra de indirekte goder, er lønnen for en tapper-husstand således snarere lavere end i subsistenssektoren. Betænker man samtidig, hvad en familie giver afkald på i henseende til trygheds- og samhørighedsfølelse ved at flytte fra et stammesamfund til en plantage, kan det næppe undre, at plantagerne i lange perioder har haft svært ved at skaffe tilstrækkelig med arbejdskraft. Antallet af beskæftigede i denne gruppe er opgjort til godt 30.000. Er en husstand på gennemsnitligt 6 personer, falder således knapt 200.000 personer i denne gruppe.

I den lidt højere indkomstgruppe $ 600–800 om året (inklusive indirekte goder) falder de ca. 10.000 *minearbejdere* ved de fire store miner uden for Monrovia samt et lignende antal *ufaglærte* væsentligst i Monrovia i industri, byggeri samt handelsfaget (lager- og butiksmedhjælpere). Beregnet som ovenfor bliver det samlede antal personer i denne gruppe omkring 70.000–80.000. Antallet af »afhængige« personer for hver bekæftiget er betydeligt lavere i end uden for Monrovia.

Den næste indkomstgruppe, som bliver af størrelsesordenen 30.000, har fra $ 800–1200 om året. Det er *faglærte* i byggesektoren, *chauffører* i transportsektoren, *almindeligt kontorpersonale* i statsadministration samt en stor del af lærerne såvel i offentlige som private skoler.

I indkomstgruppen 1200–2400 om året falder uddannet *teknisk og administrativt personale*. Den største gruppe er her formentlig kontorpersonale først og fremmest i staten, men også i mindre udstrækning i private liberale erhverv. Der er næppe meget over fem tusinde ansatte i denne kategori.

Antallet af personer i højere indkomstgrupper er meget lille, og da der inden for denne gruppe er ganske store indkomstvariationer, skal en yderligere specifikation ikke forsøges.

IV. REALINDKOMSTEN

Langt den største del af befolkningen får deres udkomme fra *subsistenssektoren,* der omfatter omkring 700.000 af de godt 1,1 million indbyggere i Liberia. Den samlede indkomst i denne sektor blev tidligere opgjort til $ 45–50 millioner, hvoraf $ 10–15 millioner er pengeindkomst hidrørende

fra salg af cash crops og lejlighedsvis beskæftigelse uden for sektoren, mens resten er den beregnede værdi af »subsistensproduktionen«. Forskellige oplysninger tyder på, at subsistenssektoren ikke er fuldstændigt selvforsynende med ris, men netto anvender nogle få millioner til køb af ris (import). Antager man, at dette sammen med »subsistensproduktionen« dækker det elementære fødevarebehov, bliver der godt $ 10 millioner tilovers til andre formål, eller omkring $ 15 pr. person pr. år. Heraf betales måske i gennemsnit godt én dollar i skat (»hut tax«). Nogle dollars om året går hurtigt til forskellige andre føde- og drikkevarer, når man betænker, at en coca-cola koster 10 cents, en lokal øl 25 cents, en dåse sardiner 25 cents, en rulle kiks 10 cents og en pakke cigaretter 45 cents. Køkkengrej lægger også beslag på en del af pengeindkomsten; de traditionelle lerkrukker er i stor udstrækning erstattet af emaillegryder og -vandfade. Et vandfad, der koster $ 1,50, er stærkt udsat for rust i det fugtige klima og holder næppe flere år. Det er absolut ikke urimeligt at antage, at disse »småfornødenheder« lægger beslag på mere end 5 af de 15 dollars om året, selv om der går flere personer på en husstand, som er fælles om køkkengrej og skatter. Resten strækker kun til til beklædning. Et par shorts koster $ 1,00, et par plastic sandaler 75 cents, et par benklæder $ 2,00 og en »lappa«[5]) $ 2–3. Textilerne er af en forholdsvis dårlig kvalitet og er stærkt udsat for slid på grund af hyppig vask.

Noget bedre stillet er en *minearbejderhusstand*. Den samlede indkomst for sådan en husstand, der formentlig typisk er på 6–7 personer, er omkring $ 600 om året, hvoraf $ 150 er beregnet værdi af bolig, tilskud af ris samt hospitals- og lægeadgang. Den væsentligste forskel i levestandard mellem en minearbejderhusstand og en husstand i subsistenssektoren ligger i, at den første må købe ris, cassava og andre elementære fødevarer. Antager man, at forbruget pr. person er omkring 300 lbs. om året[6]), er en husstands årlige forbrug omkring 2000 lbs. à $ 10 pr. 100 lbs., hvilket vil sige, at ris alene lægger beslag på knapt halvdelen af pengeindkomsten. Skatten er lidt højere i denne gruppe, 2 % af indkomsten, og opkræves ved løntilbageholdelse i virksomhederne. Når skatten og de elementære fødevarefornødenheder er dækkede, bliver der omkring $ 150–200 tilbage, hvilket er knapt dobbelt så meget som for en husstand af samme størrelse i subsistenssektoren.

Hvilken vægt man skal tildele denne forskel, lader sig ikke afgøre objek-

[5]) En »lappa« er dels betegnelse for et stykke textil på 2 yards, dels på kvindernes traditionelle klædningsstykke, der kræver to yards. I byerne er de forarbejdede til kjoler i forskellige faconer, der har ligheder med den traditionelle dragt, og alle betegnes »lappa'er«.

[6]) Dette svarer til det gennemsnitlige forbrug i subsistenssektoren og stemmer med andre mere direkte iagttagelser.

tivt, men det er næppe urimeligt at antage, at forbrugsmønstret (»behovsstrukturen«) stort set er det samme. Gør man det, og går man ud fra, at »nytten« af de elementære livsfornødenheder er den samme for de to grupper, leder det til, at realindkomsten for en minearbejder ligger en 20–30 % over niveauet for subsistenssektoren.

En *plantagearbejderhusstand* er næppe væsentligt bedre stillet end en husstand i subsistenssektoren. Indkomsten for en sådan husstand blev opgjort til omkring $ 450 om året, hvoraf $ 100–150 er indirekte løn. Af pengeindkomsten på $ 300–350 om året må ca. $ 200 anvendes til elementære fødevarer.

De øvrige befolkningsgrupper er langt mere heterogene, og en detailleret beskrivelse af realindkomsten bliver hasarderet. Der er imidlertid så væsentlige faktorer involveret, at selv meget grove indicier forekommer at være af værdi. Som illustration kan tjene en *funktionær* (bogholder, bankassistent etc.) i den private sektor eller almindeligt kontorpersonale i statsadministrationen. Lad lønnen være $ 150 om måneden eller $ 1800 om året. Kun undtagelsesvis kan denne gruppe formodes at bo i »tribal communities«, og uden for disse er huslejen høj. Dertil kommer elektricitetsregningen, der også er stor. Det er ikke usædvanligt, at disse to poster tilsammen løber op i $ 100 om måneden. Men dertil skal så føjes, at der typisk er mindst to indkomstmodtagere i en husstand. Den, der tjener $ 150 om måneden, vil oftest være den højst lønnede i en sådan husstand og må formodes at bære mere end halvdelen af den samlede udgift til husleje og elektricitet. Sæt beløbet til $ 800 årligt. Er det en statsansat, påhviler der ham (hende) ekstra skattebyrder på 1–1½ måneds løn, der opkræves ved løntilbageholdelse. Lægges som skat $ 200 til de $ 800, og trækkes denne sum fra den årlige indtægt på $ 1800, fås $ 800 til rest, eller et beløb tæt ved en minearbejders løn. Det skal tilføjes, at transport og beklædning lægger ekstra beslag på indkomst i denne gruppe sammenlignet med en minearbejder.

Der er næppe grund til at betvivle, at den sidste gruppe føler sig bedre stillet realindkomstmæssigt end de øvrige grupper. Det skal ikke forsøges at opgøre hvor meget; det væsentlige er, at det umiddelbare indtryk, som indkomsttallene giver, langt overdriver forskellen. Og den egentlige grund hertil er, at det ikke er relevant at benytte det samme prisindeks som deflator for de forskellige grupper.

V. DEN ØKONOMISKE VÆKST

Liberias økonomiske vækst har i *perioden efter 2. verdenskrig* været af en betydelig størrelsesorden både absolut og relativt til væksten i andre lande. I perioden op til 2. verdenskrig var Liberia et stationært samfund.

Om befolkningen har været voksende eller aftagende, ved man meget lidt om. Det antages almindeligvis, at befolkningen i dag vokser med omkring 1 1/2 % om året. Men hvad enten befolkningen i tidligere perioder har ændret sig eller ej, kan det forsvares at tale om et stationært samfund, for så vidt som alt tyder på, at befolkningsændringer kun vil have påvirket den totale produktion i subsistenssektoren gennem udvidelser og indskrænkninger i det opdyrkede areal. Produktionen per capita kan derimod formodes at have været nogenlunde konstant.

En ikke ubetydelig ændring i denne tilstand kom med Firestone's etablering af en gummiplantage i 1926, hvilket var den første udenlandske private investering af betydning i Liberia's historie. Det tager imidlertid omkring 7 år, før nyplantede gummitræer kan tappes, og krisen i 30'erne bevirkede, at produktionen ikke nåede op på maksimum før umiddelbart før 2. verdenskrig. På dette tidspunkt beskæftigede Firestone omkring 18.000 arbejdere, næsten udelukkende ufaglærte. Det tilplantede areal er siden vokset noget, og arbejdsstyrken er steget, men næppe mere end godt en halv snes procent siden 1940. Firestone's investeringer i de senere år har først og fremmest haft til hensigt at forøge produktiviteten gennem nyplantning af sorter med højere ydelser, snarere end at forøge det tilplantede areal og dermed den permanente beskæftigelse.

Ved afslutningen af 2. verdenskrig var Liberia således stadig et stationært samfund. Der eksisterede ganske vist nu en lille pengesektor, omfattende måske 100.000 personer (de 18.000 beskæftigede hos Firestone med tilhørende familier) eller omkring 10 % af befolkningen. Det er ingen hemmelighed, at Firestone i disse første år benyttede sig af »forced recruitment« med regeringens mellemkomst eller i hvert fald billigelse. Heraf kan man formentlig slutte, at lønnen ikke har været højere end svarende til realindkomsten i subsistenssektoren, snarere mindre, og virkningen af denne første investering på realindkomsten i Liberia som helhed har været beskeden. I det store og hele har den blot bevirket, at 100.000 mennesker mere eller mindre permanent er blevet »trukket« ud af subsistenssektoren – oven i købet i stor udstrækning ufrivilligt.

Monrovia var i 1946 en by på omkring 12.000 indbyggere. Beskæftigelsesmulighederne var, bortset fra virksomhed tilknyttet Firestone, næsten begrænset til den offentlige sektor. Statsindtægterne var »hut taxes« og told til et samlet beløb af $ 2.3 mill. Firestone begyndte først at betale indkomstskat i 1951.

Det er først fra begyndelsen af 50'erne, at ændringerne tager fart. USA byggede i 1944 en moderne havn i Monrovia til et samlet beløb af $ 20 mill., og et amerikansk-liberiansk selskab (amerikansk kapital) påbegyndte investeringer i Liberia's første jernmine. I 1951 afskibedes den første ladning jernmalm fra Monrovia, og først hermed fik havnen en civil be-

tydning. I løbet af 50'erne kom produktionen af jernmalm op på fuld kapacitet, svarende til en total beskæftigelse på omkring 2500, væsentligst ufaglærte arbejdere. I samme periode påbegyndte andre udenlandske foretagender at investere i beskedent omfang i gummiplantager. Stigningen i prisen på naturgummi på verdensmarkedet i slutningen af 50'erne gav yderligere stimulans.

Også prisen på jernmalm var stigende, hvilket kan have været en medvirkende årsag til intensivering af udforskningen af andre jernmalmforekomster, der gav til resultat, at yderligere 3 jernminer blev åbnet i første halvdel af 60'erne. Den samlede investering i disse nye miner beløber sig til omkring $ 400 mill., fordelt over perioden 1959–1964. Selv om en stor del af disse investeringer var direkte import af kapitalgoder, var den umiddelbare indkomstvirkning betydelig, og et betydeligt antal personer forlod subsistenssektoren. Ved slutningen af denne investeringsperiode blev hovedparten af disse uden beskæftigelse, og de vendte i stor udstrækning tilbage til subsistenssektoren. Om egentlig arbejdsløshed i vestlig forstand var der ikke tale, i hvert fald kun i meget beskedent omfang. Den mere permanente virkning af disse nye investeringer er dels en forøgelse af statsindtægterne, dels en varig forøgelse i beskæftigelsen i pengesektoren, svarende til kapaciteten i de nye virksomheder, dvs. omkring 7000 personer, igen væsentligst ufaglærte.

Der må imidlertid også have været mere sekundære virkninger. Den i dag eksisterende servicevirksomhed (handel, transport og øvrige servicefag), må i meget stor udstrækning være vokset op som resultat af tilførslen af udenlandsk privat kapital i eksportsektoren. Også statsindtægterne er vokset, dels som følge af den direkte indkomstbeskatning, dels som følge af stærkt stigende toldindtægter, og med det resultat, at antallet af offentligt ansatte er steget og at det offentliges investeringsvirksomhed har kunnet øges. Den større investeringsaktivitet er formentlig også grunden til, at der i dag eksisterer en egentlig bygge- og anlægssektor med en permanent arbejdsstyrke på over 10.000 personer.

Der findes ingen gode statistiske oplysninger om omfanget af investeringsaktiviteten år for år i den beskrevne periode og slet ingen for perioden før 1961. Det er skønnet, at investeringerne i midten af 50'erne i årligt gennemsnit har ligget på omkring $ 20 mill. Dette tal dækker de omtalte investeringer i gummiplantager, i servicevirksomheder af forskellig art og i beskedent omfang investeringer i veje. Investeringsaktiviteten siden 1961 fremgår af omstående tabel 4.

Til trods for disse tals usikkerhed antyder de styrken i den investeringsaktivitet, som begyndte i 1959 med de nye jernmineinvesteringer, og som på trods af nedgangen i 1963/64 stadig ligger på et væsentligt højere niveau end i midten af 50'erne. At det har været muligt at opretholde et

TABEL 4

Investeringsomfanget 1961–1965

(mill. dollars)

	1961	1962	1963	1964	1965
Private	...	...	...	51	31
Offentlige	...	...	...	9	22
I alt	90	122	86	60	53

så relativt højt investeringsniveau, skyldes blandt andet, at de højere statsindtægter, som er en permanent virkning af den øgede kapacitet i eksportsektoren, muliggør større offentlige investeringer. I den sammenhæng skal det bemærkes, at de offentlige investeringer er flere gange så store som den offentlige opsparing. Grunden hertil er, at den officielle u-landshjælp i form af lån og gaver ikke indgår i statsbudgettet. Kan Liberia på statsbudgettet skabe et overskud på f. eks. $ 5 mill. til fornuftige offentlige investeringsprojekter, har man hidtil uden større vanskeligheder kunnet få 4–5 gange dette beløb i u-landshjælp (lån og gaver), dels bilateralt (USA, Vesttyskland m. fl.), dels multilateralt (Verdensbanken).

Virkningerne af disse senere års økonomiske aktivitet antydes af tallene i tabel 5.

Tallene viser klart, at der er tale om ganske voldsomme ændringer over en kort periode. Spørgsmålet er, om der er tale om en lige så markant forbedring af realindkomsten for de store befolkningsgrupper. Det er næppe tilfældet. Der er dog på den anden side næppe tvivl om, at der både for subsistenssektoren og for de grupper, der over perioden har forladt denne, er tale om realindkomstforbedringer på 3–5 % årligt. Dette er absolut set ikke ubetydelige forbedringer, men sammenlignes det med den gennemsnitlige vækstrate på omkring 10 % årligt, kan det måske nok synes beskedent. En stor del af den reale vækst er blevet absorberet af øgede transfereringer til udenlandske investorer, men også indkomstfordelingen afrikanske befolkningsgrupper imellem er blevet mere skæv.

Stort set kan man vel sige, at væksten indtil nu for de store befolkningsgrupper har vist sig derved, at hjemmelavet køkkengrej, småværktøj og beklædningsgenstande er blevet erstattet af importerede. En vis forbedring af boligstandard og helbredsforhold er vel også sket, men den er ikke markant. At væksten også har betydet øgede forhåbninger om en bedre tilværelse i byerne for de nye generationer er vel også givet, men hidtil synes disse ikke indfriet i væsentligt omfang.

TABEL 5

Eksport, nationalindkomst, statsindtægter og antal personer i den monetære sektor 1950, 1960 og 1964

	1950	1960		1964
Eksport (mill. $)[1]	27.6	82.6		131.8
heraf: gummi	(18.8)	(39.1)		(29.5)
jernmalm	(–)	(34.6)		(86.8)
Bruttonationalprodukt (mill. $)[2]	58.0	172.8	222.1	280.2
Bruttonationalindkomst (mill. $)[2]	48.2	138.2	174.3	201.4
Bruttofaktorindkomst (mill. $)[2]	45.4	122.5	158.6	181.8
heraf: subsistenssektor	(22.2)	(18.1)	(31.0)	(31.0)
pengesektor	(23.2)	(104.4)	(127.6)	(150.8)
Statsindtægter (mill. $)[3]	3.9	32.4		40.1
heraf: told	(2.2)	(10.7)		(16.6)
selskabsbeskatning (koncessioner)	(0.8)	(14.3)		(10.3)
Antal personer (i 1000)[4]	1000	...		1100
i: subsistenssektoren	900	...		700
pengesektoren	100	...		400

[1]) *Kilde:* Robert Clower m. fl., *Growth Without Development.* Northwestern Univ. Press 1966, samt *Annual Report,* Office of National Planning, Monrovia 1965.
[2]) *Kilde:* Robert Clower m. fl., op. cit. samt R. M. Barkay, *Domestic and National Product of Liberia,* Monrovia 1966. Året 1960 findes opgjort i begge kilder, og tallene er ikke helt samstemmende; den væsentligste forskel er, at subsistensproduktionen og transfereringer til udlandet er ansat højere af Barkay.
[3]) *Kilde: Annual Report,* op. cit.
[4]) Skøn. Det er antaget, at befolkningen er vokset i gennemsnit godt 1 % om året fra 1950 til 1964.

Som det er fremgået af det foregående, har udenlandske private investeringer været den helt afgørende drivkraft bag *vækstprocessen.* Det er en nærliggende approximation at antage, at stigningen i nationalproduktet udelukkende er bestemt af omfanget af den udenlandske kapitaltilførsel. Hvor stor en stigning i nationalproduktet, der følger af en given kapitaltilførsel, lader sig estimere, hvis man tør tro på tallene ovenfor. Det er imidlertid klart uden større beregninger, at stigningen i nationalproduktet pr. dollar kapitaltilførsel i høj grad er afhængig af arten af de udenlandske investeringer. For perioden 1950–60, hvor mineinvesteringerne var meget små, får man en kapitalkoefficient på 2, mens man for perioden 1960–64 kommer tæt på 6.

Hvor realistisk en model af den antydede karakter end forekommer at være, når det gælder om at forklare væksten i den samlede nationalindkomst siden 2. verdenskrig, er den lidet anvendelig for en vurdering af Liberia's fremtidige muligheder og antyder intet om Liberia's udviklings-

problematik. Helt bortset fra vanskelighederne ved at afgøre, hvilken kapitalkoefficient man skal regne med i fremtiden, forudsætter dens anvendelse, at man kan skønne over den fremtidige kapitaltilførsel – og det kan man næppe. Naturligvis kan man forsøge at vurdere de muligheder, der endnu er tilbage i form af uudnyttede naturlige ressourcer (jernmalm, andre metaller og træ), men det er højst usikkert. Man kan dog formentlig slutte, at der ikke kan forventes en kapitaltilstrømning i forbindelse med udnyttelse af naturlige ressourcer over de næste ti år af nær samme størrelse som i det foregående tiår. Det vil være sikrere i en mere langsigtet planlægning at gå ud fra, at den nuværende situation ikke vil blive væsentligt ændret ved en ny kraftig kapitaltilførsel fra private udenlandske investorer.

Går man ud fra denne antagelse, kan man spørge, om der da ikke i fremtiden vil ske yderligere stigning i realindkomsten. Tror man på den skitserede model, der som sagt forekommer realistisk for perioden siden 2. verdenskrig, må svaret blive nej. Man kan endog gå det skridt videre at sige, at der heller ikke i denne periode har været tale om egentlig vækst. Realindkomsten er ganske vist steget, men ikke som resultat af en »indre dynamik«; den er steget, fordi Liberia's naturlige ressourcer pludselig bliver solgt på verdensmarkedet. Så længe der er malm, vil realindkomsten stort set forblive på det niveau, den har i dag, og den vil falde igen den dag, jernlejerne er udtømte. Den kan stige yderligere, hvis det skulle vise sig, at flere naturlige ressourcer kan udnyttes med tilstrækkelig høj fortjeneste til at tiltrække udenlandsk kapital, men derudover er der ingen »dynamik« i realindkomsten. Det eneste, Liberia kan gøre, er at håbe på, at der skal vise sig flere profitable naturressourcer, og i øvrigt gennem beskatning etc. gøre de allerede kendte så tiltrækkende som muligt. Det er sket.

For at tale om vækst må der findes en eller anden »dynamik«. I moderne økonomiske teorier for vækst er denne »dynamik« oftest ganske enkel. Af en given indkomst opspares; opsparingen benyttes til kapitalinvestering, der forøger indkomsten osv. Det er en enkel dynamik, som medfører stadig kapitalakkumulation og stadig stigning i indkomsten. I Liberia's tilfælde har denne hidtil været næsten fuldstændig fraværende. For de store befolkningsgrupper er opsparingen nul, og det gælder også i ret stor udstrækning for de mindre grupper med høj indkomst. Virksomhedernes profit kunne tænkes opsparet, men når bortses fra den del, der betales i skat, transfereres den til udlandet og fører altså ikke direkte til nogen yderligere kapitalinvestering i Liberia.

Den del af profitterne, der betales i skat, kunne tænkes opsparet over statsbudgettet. Det er kun i ringe grad sket hidtil; stigningen i statsindtægterne har ført til øget offentligt forbrug (bl. a. øgede lønudgifter) og kun i mindre udstrækning til øget opsparing og investering. Som tidligere nævnt

bliver det dynamiske element af offentlig opsparing og investering imidlertid væsentligt forstærket af den omstændighed, at offentlige lån og gaver fra udlandet hidtil har kunnet opnås for 80 % af de offentlige investeringer. Der er ingen tvivl om, at det er ad denne vej, den stærkeste tendens til vækst kunne komme, og det er ad denne vej – væsentligst – at realindkomsten skal forøges i fremtiden, hvis man ser bort fra yderligere udenlandske investeringer i eksportsektoren. Liberia er imidlertid traditionelt erklæret tilhænger af »the free entreprise system«, og man skal derfor næppe forvente, at det offentlige vil investere i nye virksomheder. Kun i det omfang, de offentlige investeringer (i form af veje, hospitaler, uddannelse m. v.) vil »inducere« yderligere private investeringer, kan man forvente stigninger i indkomsten som resultat. Allokeringen af offentlige ressourcer er således her – som i de fleste udviklingslande – af central betydning.

Der er andre virkninger af den højere realindkomst, som kunne tænkes at medføre vækst på lidt længere sigt. Den væsentligste er vel det højere forbrug, som i det store og hele tilfredsstilles af øget import. Det kunne tænkes at føre til øget lokal investering og produktion som substitution for importen, men det er hidtil kun sket i ubetydeligt omfang. Årsagerne hertil er mange, hvoraf den for de fleste udviklingslande velkendte mangel på foretagere måske er den vigtigste. Også mangelen på kvalificeret arbejdskraft og risikovillig kapital er væsentlige.

Hvor store muligheder, der ligger i importsubstitution, er vanskeligt at sige, men der er grund til at pege på landets størrelse som en afgørende begrænsende faktor. Desuden er der formentlig meget få af de varer, der i dag importeres, der kan produceres billigere inden for landets egne grænser. Etablering af sådanne aktiviteter medfører derfor i hvert fald i begyndelsen en realindkomstnedgang for visse befolkningsgrupper. Skal dette retfærdiggøres, må det sandsynliggøres, at det »fører mere med sig«, på ikke alt for langt sigt. I denne sammenhæng er det måske interessant at pege på en ikke urealistisk problemstilling. Textiler er et af de vareområder, hvor man kunne tænke sig at tilskynde til en indenlandsk produktion som substitution for import. Denne – som de fleste industrielle aktiviteter i udviklingslandene – er forbundet med en betydelig usikkerhed og relativt høje omkostninger, i hvert fald i begyndelsen. Dette fører ofte til den konklusion, at toldbeskyttelse er nødvendig, og derved stiger textilprisen. Hvad enten textiler kan produceres billigere i udlandet eller ej på længere sigt, vil realiseringen af et sådant projekt i en (lang?) overgangspriode betyde lavere realindkomst for store befolkningsgrupper. Risikotillægget og de høje initialomkostninger (f. eks. udenlandsk arbejdskraft, som kun efter en periode kan erstattes af indenlandsk – i bedste fald) finansieres så at sige gennem en lavere realindkomst for store befolkningsgrupper. Isoleret betragtet er virkningen således i det væsentlige en indkomstomfordeling.

Det skal også nævnes, at det højere aktivitetsniveau medfører, at der efterhånden skabes en permanent lønmodtagergruppe, for hvem subsistenssektoren efter nogle generationer ikke længere vil være et attråværdigt alternativ til lønnet beskæftigelse. »Learning-by-doing«-processen kan også føre til øget kvalificeret arbejdskraft og måske til en gruppe af foretagere. De højere statsindtægter medfører, at også uddannelsessystemet kan udvides. Virkningerne af disse faktorer bliver ikke nødvendigvis først og fremmest økonomiske. Disse virkninger kan siges at være nødvendige forudsætninger for f. eks. importsubstitution, men de er ikke tilstrækkelige. Men det er væsentligt, at der foregår en proces, og viser den sig ikke i første omgang i flere produktive aktiviteter, viser den sig måske ad politisk vej.

Til slut skal produktiviteten i landbruget som et element i vækstprocessen nærmere omtales. Det hævdes ofte, at øget produktivitet i landbruget er en nødvendig forudsætning for stærkere vækst, fordi det er herfra, fødevarebehovet for den stigende befolkning i byerhvervene skal dækkes. Antages det, at produktiviteten i byerhvervene er større end i landbruget – og det er vel begrundelsen for at »overføre« arbejdskraft fra landbruget til byerhvervene – er det ensbetydende med, at de herved skabte indkomster er »store nok« til at »betale« for fødevarerne gennem import. Dette gælder også, selv om et land – i modsætning til Liberia – har sin egen møntfod og dermed risiko for valutavanskeligheder.

Man kunne tænke sig en vækstproces, hvorved byerhvervene stadigt udvides, f. eks. i takt med den naturlige befolkningstilvækst i byerne, og med stadig stigende arbejdsproduktivitet. Herved ville realindkomsten i byerhvervene stige, men ikke i subsistenssektoren, der ville vokse befolkningmsæssigt svarende til den naturlige befolkningstilvækst. I en sådan situation ville man måske føle sig presset til at gøre noget for subsistenssektoren; man ville forsøge at give den andel i fremgangen. Dette kunne ske ved kunstigt (f. eks. gennem told på ris) at forhøje fødevarepriserne i byerne og samtidig forøge produktiviteten i risproduktionen i subsistenssektoren. Men kun hvis subsistenssektoren kan producere billigere end svarende til importprisen, vil det kunne ske uden en nedgang (eller mindre vækst) i realindkomsten i byerhvervene.

Denne situation er næppe relevant for Liberia, endnu i hvert fald. Og de fleste undersøgelser og eksperimenter tyder på, at ris ikke kan produceres til konkurrencemæssige priser. Stigning i realindkomsten i subsistenssektoren skal derfor søges ikke i øget produktivitet i produktionen af ris (og andre fødevarer), men i etablering af nye cash crops, som f. eks. palmekerner. Det har ikke mening at forøge produktiviteten i subsistenssektoren, medmindre den øgede produktion kan afsættes uden for sektoren, eller medmindre den derved frigjorte arbejdskraft på anden måde kan anvendes til at forøge levefoden, f. eks. øget fangst af fisk.

VI. AFSLUTTENDE BEMÆRKNINGER

Det er blevet påstået, at de sidste 20 år i Liberia's historie har været karakteriseret ved »growth without development«[7]). Man vil lige så vel kunne hævde, at der er sket en udvikling, men ingen egentlig vækst. Det har imidlertid ikke megen mening at diskutere, om det ene eller det andet er tilfældet. Økonomisk vækst og udvikling er én proces, hvori økonomiske, sociale og politiske faktorer indgår udadskilleligt. Det, der er sket i Liberia, er, at realindkomsten er steget, fordi verdensmarkedet for jern og gummi har gjort det profitabelt at udnytte og sælge Liberia's naturlige ressourcer. Det er ikke egentlig vækst, men det har givet anledning til en proces, som vel kan kaldes udvikling, og som indebærer sociale og politiske forskydninger, der er lige så afgørende for realindkomstudviklingen i fremtiden for de forskellige befolkningsgrupper som de mere økonomiske aspekter. Dette forekommer at være væsentligt, ikke blot for Liberia. I de fleste udviklingslande er udviklingsprocessen ensbetydende med så betydelige ændringer i den sociale og politiske struktur, at de forudsætninger om uændrede institutionelle forhold og adfærdsmønstre, som en økonomisk vækstmodel mere eller mindre explicit må bygge på, ikke engang med tilnærmelse er opfyldt.

---

[7]) Robert W. Clower, m. fl., *Growth without Development. An Economic Survey of Liberia*. Northwestern University Press 1966.